

ARTO KUORIKOSKI
(TOIM.)

Uskon tilat ja kuvat:
Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide.
Helsinki: STKS, 2008. 384 s.

Kirkollisen taiteen ja arkkitehtuurin kysymykset ovat muodostuneet lähes kaksikymmenvuotisen tutkimustyön tuloksena erääksi käytännöllisen teologian oppiaineen vahvuudeksi. Kumppaneikseen teologit ovat etsineet sekä kansainvälisiä teologikollegoja että kotimaisia lähitieteiden edustajia. Pitkäaikaisimpina avainhenkilöinä asiantuntijayhteistyössä on toiminut saksalainen teologian professori Horst Schwebel. Keskeiseksi yhteistyöalukseksi on muodostunut taidehistorian oppiaineeseen kuuluva Jyväskylän yliopiston kirkkotaiteen ja -arkkitehtuurin tutkimusinstituutti, joka on osallistunut käytännöllisen teologian vetämään ”Kuvio kuva” -arkistohankkeeseen.

Kirkkotaiteeseen ja -arkkitehtuuriin keskittyvän tutkimustyön tämänhetkistä tilannetta ja ajankohittaisia keskusteluteemoja raportoidaan muhkeassa projektijulkaisussa *Uskon tilat ja kuvat: Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*. Kirja on säätiörahoitteen kuva-arkistoprojektin osa. Useiden organisaatioiden välisen pitkäjänteisen yhteistyön tuloksena syntynyt teos on ulkoasultaankin erittäin laadukas: kauniisti taitettu kookas kovakantinen kirja on runsaasti kuvitettu.

Kokoomateos keskittyy haasteellisesti moniarvoiseen moderniin suomalaiseen kirkkotaiteeseen ja -arkkitehtuuriin. Kirjaa ei ilmeisesti ole tarkoitettu suurelle yleisölle, sillä lukijalta edellytetään lähtökohtaisesti tieteellisen käsitteistön hallintaa ja valmiuksia kriittiseen pohdintaan. Monisärmäistä keskus-

telua käyvät parikymmentä tieteellisten artikkeleiden kirjoittajiksi kutsuttua asiantuntijaa teologian, estetiikan, taidehistorian ja arkkitehtuurin alalta.

Tekstit jäsenyivät neljäksi väljästi mielletyksi teema-alueeksi. Ensimmäisessä osiossa kontekstia avataan laajoin kaarin ja hahmottaen rajapintoja uskonnon ja kirkon historiasta, taiteen autonomiasta ja instituutioista sekä taide- ja kirkkosiologista. Kansankirkollinen ilmas-to kehityskaarineen piiryy suomalaisen uskon nykypäivän mielenmaiseman taustaksi Eila Helanderin artikkelissa. Modernismikeskustelun teoreettinen pohja saa monialaisen reflektoinnin Tarmo Kunnaksen, Pekka Vähäkankaan ja Arto Kuorikosken artikkelissa. Lähtöasetelma kuvaa taiteen jännitteisen suhteen kirkkoon ja kristinuskoon. Moniarvoisessa nykykeskustelussa kysymys spiritualiteetista nousee vahvasti esiin uskonnon ja taiteen suhteen pohdinnassa.

Kirjan toinen osio keskittyy tuotantoon eritellen ilmiöitä tekemisen ja ohjauksen kautta. Markku Heikkilä piirtää kuvaa kansalliseen perinteeseemme kuuluvasta julkisen rakentamisen valvonnasta kirkollisen rakentamisen osalta. Käsitys kirkosta ja muista kirkollisista rakennuksista osoittautuu käsitteellisesti monisyiseksi ja historiallisesti vaihtelevaksi tutkimusalueeksi. Samoin kuin rakentamista koskeva seurakunnallinen päätöksenteko on lähtökohdiltaan edustuksellista, myös kirkkotaiteen kohdalla Juha Malmisalo osoittaa toimijuuden hankintojen ja teosten ylläpidon osalta paljolti instituutioita ja organisaatioita edustavaksi toimijuudeksi, jossa professionaalisuus korostuu niin tekijöillä kuin hankinta- tai toimenpidepäätöksistä vastanneillakin. Taiteilijan näkökulman kirkkotaiteeseen tuo Arto Kuorikosken työstämä Hannu Väisäsen haastattelu. Päikki Pri-

ha kuvaa artikkelissaan kirkollisten tilausten vahvaa merkitystä suomalaisen tekstiilitaiteen legitimitetin muodostumisessa itsenäisenä taiteenlajina. Toisin kuin teollisesti valmistettuja anonyymien suunnittelijoiden tekstiileitä käyttävissä keskieuropalaisissa kirkoissa, Suomessa arvostetaan uniikkia taiteilijan suunnittelemaa taidetekstiiliä. Kirkkotekstiilikilpailut ovat osaltaan olleet luomassa tekstiilitaiteelle asemaa ja arvostusta.

Kolmas teosta käsittelevä artikkeliryhmä tuo lukijan käsilte rakennuskohteet ja taideteokset. Heikki Kotilan artikkeli keskittyy jumalanpalveluksen teologian ja kuvan teologian kytkökseen nostaten kirkkotaiteen primaarin teologian rooliin, teologiaksi, joka syntyy jumalanpalvelusta viettävässä yhteisössä. Horst Schwebel erittelee taiteen autonomian ja kristillisen aiheen probleemaa konkretisoiden muutosta kuvaraamattujen perinteestä irtautumisen jälkeen, jolloin uudenlainen Kristus-kuva murtautui esiin ja perinteistä ristiinnaulittu- ja ehtoollisaihetta samoin enkeleiden esittämistä on jatkettu nykytaiteessa uusin välinein ja ilmaisukeinoin. Sari Dhima osoittaa kirkkotilan perusjäsenyyksen tutkimuksellaan, että 1900-luvun alun kirkkojen alttariratkaisuissa ei näy eroa modernistisen ja traditionalistisen suunnittelun välillä, vaan modernismin vaikutus tulee esiin ennen kaikkea kirkkosalin estetiikassa.

Kirjan viimeinen ”vastaanotoksi” nimetty osio tuo vuoropuheluun ihmisen ja kokemuksen. Juhani Pallasmaa kuvaa kirkkoa arkkitehtonisena kokemuksena nostaten esiin kirkkoarkkitehtuuriin kotiutuneen 1960-luvun niukkailmeisen betoniminimalismin, jonka kohti aineettomuutta yksinkertaistettu ilmaisukieli kohoaa tunnelmanteoriasta tuttuun ylevän kategoriaan. Kokemuksellista kirkkorakennusten käyttäjä tutkimuksen

menetelmää soveltava Anne Birgitta Pessin tapaustutkimus Lahden kirkkoista on tuottanut tuoretta tietoa siitä, miten ihmiset mieltävät ”kirkkoisuuden”, mihin asioihin käyttäjä yhdistää kirkkorakennukselle oleellisen. Tulokset toistavat ja päivittävät kiinnostavasti perinteisten arvojen, niin rakennusperinnön kuin uskonnollisten ja pysyvien turvallisuusarvojenkin merkitystä nykyihmiselle.

Kaiken kaikkiaan kokoomateos *Uskon tilat ja kuvat* on haastava, paikoin suorastaan vaikeaselkoinen lukukokemus. Kirjan antia voi lähestyä monesta näkökulmasta ja erilaisia lukutapoja soveltaen. Tutustumisen voi mainiosti aloittaa vaikkapa lukijaa visuaalisesti hemmottelevien, katsomaan kutsuvien ja laadultaan erinomaisten kuvien kautta; osa kuvituksena käytetyistä paikoin pitkistäkin sarjoista muodostaa itsenäisen visuaalisesti toimivan kokonaisuuden vailla suoranaista tekstikytköstä.

Kirjaa voi lukea esimerkiksi aloittaen Heikki Kotilan jumalanpalveluksen ja kuvateologian kontekstulisointia erittelevästä selkeästä artikkelista ja siirtyen sitten Reijo N. Mattilan funktioita tilassa tarkastelemaan tekstiin. Kansainvälisen keskustelun reflektiota etsivälle aloitukseksi sopivat vaikkapa Timo Kohon ja Horst Schwabelin artikkelit, jotka tarjoavat selkeitä kiinnityskohtia ja näkökulmia 1900-luvun taiteen autonomiakeskusteluun.

Lähtöpisteitä teoreettiseen pohdintaan etsivälle lukijalle artikkelit avaavat taiteen ja arkkitehtuurin tulkintaan relevanttia hermeneuttista ja fenomenologista näkökulmaa (Tarmo Kunnas). Samoin bourdieulaista instituutioteoriaa suosivalle kirja tarjoaa oivaltavaa analyysiä kirkollisesta maailmasta (Juha Malmisalo). Filosofisiin pohdintoihin uskonnollisesta ja esteettisestä syventyvät artikkeleissaan Heikki Kirjavainen, Petri Järveläinen ja Jyri Vuorinen. Historiallisia kehityskulkuja jäsentävälle lukijalle arkkitehtuuri- ja taidekilpailujen roolia sekä julkisen ohjauksen perinnet-

tä valottavat artikkelit hahmottavat suomalaisen tilanteen reunaehdoja (Markku Heikkilä, Simo Paavilainen, Eini Syväniemi, Päikki Priha). Polkuja itäiseen perinteeseen avautuu Jouko N. Martikaisen ja Heikki Hangan artikkeleissa.

Keskustelu jää avoimeen ja haastavan moniääniseen tilaan. Arto Kuorikosken tekstissään taiteen autonomiasta ja uskonnollisesta kontekstista esiin nostama teologisesti legitimoitu taidekäsitys jää kirjassa vaille hegemonista konstruktia. Päinvastoin kirjan teksteille on luonteenomaista asiantuntijapuheenvuorojen autonomisuus: kukin artikkeli jäsentyy kirjoittajan persoonallisesti valitsemista historiallisista juonteista ja peruskäsitteistä käsin. Kirjan julkaiseminen on tärkeä keskustelutilanteen päivitys, joka avaa lukijalleen keskeisiä piirteitä uskonnon, arkkitehtuurin ja kuvataiteen välisestä varsin jännitteisestä vuorovaikutuksesta.

HANNA PIRINEN
DOS., JYVÄSKYLÄ

SIMO HEININEN
Turun piispat Pyhästä
Henrikistä Mikko Juvaan.
Edita Publishing: Helsinki,
2008. 214 s.

Juustenin *Piispainkronikan* edition ja tutkimuksen sekä lukuisien Mikael Agricolaa käsittelevien julkaisujen jälkeen oli miltei odotettavissa, että Simo Heininen ottaisi kirjoitukseen päivitetyn version Juustenin teoksesta. Lopputuloksena on, se todettakoon heti, mielenkiintoinen tietopaketti Suomen kirkon johtajista kirjoitetun historiamme alkuhämaristä lähes nykypäivään.

Heinisen lennokkaaseen tyyliin ja hyvään suomenkieleen tottunut lukija ei joudu tälläkään kertaa pettymään. Huolimatta käsillä olevien elämäkertojen suppeasta koosta te-

kijä onnistuu kehittämään lihaa luiden päälle opottamalla sinne tänne kiinnostavia anekdootteja Turun piispojen edesottamuksista.

Yleisenä tietoteoksena Heinisen kirja ei perustu omaan perustutkimukseen, luonnollisena poikkeuksena Mikael Agricola ja hänen aikalaisensa, vaan enemmänkin olemassa olevaan kirjallisuuteen. Uusimpien piispojen osalta Heininen on toki voinut tukeutua myös omiin muistikuviinsa. Yleisesityluonteen vuoksi ei tässä yhteydessä ole mielekästä lähteä laajemmin arvioimaan yksittäisten elämäkertojen sisältämän tiedon luotettavuutta tai historiallista oikeellisuutta. Riittää kun todetaan, että pääpiirteittäin teos on myös historiatieteen näkökulmasta vakaalla pohjalla.

Teoksesta löytyvät vähäiset tulkinnanvaraisuudet liittyvät lähinnä varhaisimpaan historiaan, esimerkiksi Pyhän Henrikin elämäkertaan. Siinä todetaan ensimmäisestä ristiretkestä: ”Itse ristiretkä enempää kuin Henrikin marttyyrikuolemaakaan ei ole syytä epäillä.” Monet keskiajantutkijat edustavat kuitenkin käsitystä, jonka mukaan niin sanottua ensimmäistä ristiretkä ei todennäköisesti koskaan tapahtunut ja Henrikin todellisuus historiallisena henkilönä, marttyyrikuolemasta puhumattakaan, on varsin kyseenalainen. On tietenkin ymmärrettävää, ettei yleisesityksessä voida sivukaupalla tuhlaata aikaa kilpailuvien tulkintojen esittelyyn vaan on valittava jokin tarjolla olevista näkökulmista.

Luettavuuden vuoksi kirjan velkaa tutkimukselle ei ole osoitettu alaviitteiden avulla. Sen sijaan kirjan loppuun on sisällytetty kirjallisuusluettelo. Siinä on yleinen osuus Turun piispoja käsittelevästä kirjallisuudesta sekä kunkin piispan osalta jokunen erityisteos. Kirjallisuusluettelo on ole sisällytetty kaikkia olemassa olevia teoksia eikä ilmeisesti edes läheskään kaikkia kirjaa kirjoitettaessa käytettyjä lähteitä. Mukaan on otettu lähinnä monografia-tasoisia julkaisuja, artikkeleita mainitaan vain poik-